

Базовими її структурними елементами виступають: такі ключові території національного рангу Кременецьку, Суразьку, Серетську, Яблунівську, «Збаразькі Товтри», «Медобори», «Дача Галілея», Шупарська, Заліщицька), які сполучаються Галицько-Слобожанським та Дністровським екокоридорами загальнодержавного значення, Товтровим міжрегіональним, Золотолипським, Стрипським, Серетським та Збруцьким екокоридорами місцевого значення. Щоб схеми-моделі районних екомереж були дієвими для усіх територіальних громад необхідна участь їх заповідних об'єктів у функціонуванні районних екомереж.

Список використаних джерел:

1. Царик Л., Ковальчук І., Царик П., Кузик І. Природоохоронні стандарти ЄС – національні і регіональні реалії. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Серія: Геологія. Географія, Екологія*. 2023. Вип.59. С. 329-339. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-59-25>
2. Царик Л., Кузик І., Царик П. Геоекологічний вимір екомережі Кременецького адміністративного району Тернопільської області. *Modernization of today's science: experience and trends: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, Singapore, 2023*. С 174-179.
3. Царик Л., Царик П., Кузик І., Царик В. Перспективні моделі заповідної і екологічної мереж територіальних громад Чортківського району. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія*. 2023, №1. С. 257-264.

ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ФУНКЦІОНУВАННЯМ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ

Петлін В.М.

V_petlin@ukr.net

Волинський національний університет імені Лесі Українки

The basis of any protected area is the set of territorial systems that make it up. Among them are systems that occupy key positions among other territorial formations. They should be subject to the greatest protection and study. Modern approaches require studying the entire set of functional organization of such systems, which is the basis not only of their individual natural potential, but also of the potential for stability of surrounding territorial formations.

Key words: *protected areas, especially protected territorial systems, organizational system potential.*

Заповідання один з головних методів збереження природного потенціалу будь-якої території. Безпосередньо поняття «природний потенціал сприймається як:

– спроможність природних територіальних систем виконувати певні функції, які використовуються в господарській діяльності людини, та зберігати при цьому свою структуру і природні особливості. Представляється певними еколого-економічними показниками. Поділяється на ресурсний, екологічний і потенціал стійкості [2];

– це ті внутрішні можливості, які дані ландшафту самою природою і які ми, географи, зобов'язані вірно визначити й оцінити [9].

Отже, заповіданню належать такі потенційні властивості ландшафтних систем, які складають основу їх функціональної організованості та які, крім спроможності підтримувати свою стабільність, стабілізують навколо себе інші територіальні утворення. Визначення таких ландшафтних систем є основою організованості заповідних територій. Найчастіше такі території складають первинний природний фон відповідного регіону, а

тому виконують роль своєрідних природних реперів на які необхідно орієнтуватись під час будь-якого природокористувального процесу.

Процес заповідання не лише містить заходи спрямовані на відносну недоторканість (експлуатованість) заповідних територіальних систем, – це процес, який спрямований за стабільним (моніторинговим) контролем за їх організаційним функціонуванням. У основі такої організованості систем перебуває функціонування природне. Його сприймають як функціонування, яке відбувається завдяки дії внутрішніх рушійних сил системи [9]. Водночас тут варто зауважити, що суто неприродного функціонування не існує. Всі вони природні. Щодо запропонованого визначення, то воно повністю стосується функціонування внутрісистемного. Тому в якості самого природного функціонування доцільно розуміти функціональні явища, які відбуваються у природних системах спонтанно, без прямого або опосередкованого втручання людини.

Щодо безпосередньо функціональної організованості насамперед природних територіальних систем, які й передбачається перевести до розряду заповідних, то це:

- відомий порядок і послідовність у виконанні системою необхідних дій, спрямованих на досягнення наближеної і далекосяжної мети. Загалом організаційне функціонування системи є структурною організацією її поведінки, доцільної діяльності, активності, форм і засобів самопрояву [8];

- взаємодіюча сукупність функціональних процесів і явищ, які формують, підтримують, корегують і контролюють цілісність системи, спрямовані на виконання мети функціонування, через емерджентну взаємозумовленість її структурно-функціональних складових [5].

Отже, функціональна організованість територіальних утворень, які або вже належать до заповідного фонду, або лише плануються до такого статусу охоплює значну кількість суттєвих організаційних процесів і явищ, які забезпечують системам стабільне існування й розвиток. Кожна складова такої організованості є складним закономірним явищем або процесом (найчастіше вони є поєднаними й взаємозумовленими) та постійно присутніми. Саме тому їх визначеність у територіальних системах і контроль зв їхнім станом є основою загального процесу системного заповідання.

Під час контрольних процесів насамперед варто звертати увагу саме на взаємозумовленість складових функціональної організованості систем. Варто зауважити, що взаємозумовлення емерджентне контролюється емерджентними властивостями на кожному ієрархічному рівні складної системи, а також такими властивостями в кожній індивідуальній системі. Воно відбувається між взаємозумовленою сукупністю емерджентних взаємозумовлень. Водночас такі властивості територіальних систем не незмінні, вони розвиваються й підпорядковані інваріантно контрольованим мінливостям. Отже, взаємозумовлення організаційних системних процесів обов'язково характеризується певною динамічністю. Загалом динамічне взаємозумовлення спрямоване на стабілізацію індивідуальних систем та їх сукупностей у процесі динамічної мінливості, яка характеризується поступальними незворотними змінами. Таке взаємозумовлення не дає змоги (точніше обмежує) певні системи або їх структурні складові отримувати значні динамічні зміни, тобто тих, що відстають від загального фону, воно неначе їх «підтягує», а тих, що занадто проявляють динамічну активність, пригальмовує [7].

В умовах заповідання контроль за динамічними явищами і процесами в територіальних системах є обов'язковим, тобто необхідна організованість певних моніторингових спостережень за ключовими системами. Такі дослідження спираються на структурну організованість територіальних утворень. Саме через особливості структурної організованості існує можливість досліджувати й контролювати будь-які функціонально-організаційні явища в системах. При цьому кінцевим варіантом є взаємозумовлення структурне, яке сприймають як результуючу якість, яка відповідальна за загальну структурну організованість ієрархічно ускладнених природних територіальних систем. Контролюється структурна взаємозумовленість безпосередньо емерджентними

властивостями складної системи та її навколишнього функціонального оточення. Водночас оскільки все, що жорстко контрольоване, ніколи не буває стійким, структурні складові вищих ієрархічних рівнів організованості характеризуються певною автономністю [7]. Загалом в територіальних утвореннях не існує не структурованих компонентів, явищ чи процесів. Саме тому основним методом, зокрема моніторингових, є дослідження структурної організованості систем. Навіть мінливі процеси реалізуються через структурні функції.

Щодо функціонального взаємозумовлення, то це насамперед взаємозумовлення взаємодіючих індивідуальних територіальних систем і їхніх сукупностей у вигляді ієрархічних рівнів вищої системи спрямоване на підтримання функціональної цілісності як окремих індивідуальних систем, так і їх поєднань у межах вищої ієрархізованої конструкції. Тобто дослідження організованості територіальних утворень, які становлять територіальну основу заповідних об'єктів обов'язково повинно враховувати їх ієрархізованість.

Саму властивість ієрархічності загалом сприймають як:

- властивість територіальних систем, яка дає змогу їх групувати за рангами. Наприклад, планетарні, фізико-географічні країни, області, провінції, райони, ландшафти, урочища, фації [2];

- послідовну підпорядкованість елементів і підсистем у системі [3];

- властивість природних систем бути згрупованими за рангами, представленими послідовною їхньою підпорядкованістю [6].

Ієрархічність належить до пріоритетних властивостей територіальних систем, а тому її обов'язково необхідно враховувати під час моніторингових досліджень заповідних територій. Загалом вважають, що ієрархічна організованість системи – це ситуація, за якої окремі елементи системи є системами більш низького порядку, і (або) система, що розглядається виступає в якості елемента системи більш високого порядку [8]. Тут необхідно зауважити, що ієрархічна організованість системи – це не просто ситуація, а сукупність взаємопов'язаних функціональних механізмів, законів, закономірностей, принципів тощо які спрямовані на створення відповідної ієрархічної ситуації. Як наслідок виникає і потребує моніторингового врахування ієрархія територіальних утворень етологічна. Її сприймають як:

- домінування одних територіальних систем над іншими, які, в свою чергу, можуть домінувати над наступними [1];

- ієрархію, яка спрямована на вивчення ієрархічної організованості організаційних механізмів, зокрема керівних і контрольних, у межах різноманітних територіальних ієрархічних утворень у їхньому функціональному й еволюційному розвитку [7].

Отже, в основі будь-якого заповідання перебувають окремі територіальні системи, які своїм природним організаційним потенціалом забезпечують стабільність всієї заповідної території. При цьому в основі такого потенціалу перебуває функціональна системна організованість. Її багатофункційність, взаємопідтримуваність організаційних складових створює фон системної стабільності, який поширюється й на навколишні територіальні утворення.

Список використаних джерел:

1. Мусієнко М. М., Серебряков В. В., Брайон О. В. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. Київ: Т-во Знання, КОО, 2002. 550 с.
2. Петлін В. М. Теорія природних територіальних систем: у 4-х т. Т. 1: Загальнотеоретичні і загальнометодологічні основи природних територіальних систем. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2016 а. 564 с.
3. Петлін В. М. Теорія природних територіальних систем: у 4-х т. Т. 2: Природні територіальні системи: концепції, парадигми, організація. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2016 б. 624 с.

4. Петлін В. М. Теорія природних територіальних систем: у 4-х т. Т. 3: Ентропійно-синергетичні основи організації, класифікація і типологія, мінливість, саморегулювання і самоорганізація. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2016 в. 540 с.
5. Петлін В. М. Теорія природних територіальних систем: у 4-х т. Т. 4: Теоретичні основи антропогенного використання природних територіальних систем. Методика і сучасні напрямки досліджень. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2016 г. 436 с.
6. Петлін В. М. Методологія та методика експериментальних ландшафтознавчих досліджень. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 400 с.
7. Петлін В. М. Інформація в організованості природних територіальних систем. Київ: Видавничий центр КНУ імені Тараса Шевченка, 2017. 420 с.
8. Петлін В. М. Ієрархії природних територіальних систем. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 476 с.

ПРОЕКТУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ ЛЬВІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТА ЇЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Зінько Ю. В.¹, Кагало О. О.², Мальська М. П.¹, Савка Г. С.¹, Шевчук О. М.¹
Yuriy.Zinko@lnu.edu.ua, kagaloalexander@gmail.com, Marta.Malska@lnu.edu.ua,
Halyna.Savka@lnu.edu.ua, oksana.shevchuk@lnu.edu.ua

¹Львівський національний університет імені Івана Франка

²Інститут екології Карпат НАН України

For the needs of planning the local eco-network of the Lviv urban territorial community (UTC), natural and environmental factors, the geospatial situation of protected areas and objects in the formation of the basic elements of the local eco-network have been analyzed and assessed. Based on cartographic models of the natural framework, the trajectory of regional and local eco-corridors as components of the Lviv UTC eco-network has been proposed. In the green zone of the community in general and in the planned eco-network in particular, it is recommended to develop environmentally friendly recreation, active, ecological, local history and educational tourism.

Key words: *ecological network, urban territorial community, protected areas, ecological corridors, recreation, tourism.*

Екомережа є ефективною формою збереження ландшафтно-біологічного та геологічного різноманіття і важливим інструментом у природоохоронній справі. Головним завданням її є інтеграція природоохоронних територій в межах регіонів, країн та частин світу (панєвропейська мережа). Основними складовими елементами екомережі є вузлові (ядрові) території (*core areas*) у складі біоцентрів і охоронних зон, екологічних коридорів (*ecological corridors*) та територій, що потребують ренатуралізації (*nature development areas*). Україна активно сприйняла концепцію екологічних мереж, що проявилася у впровадженні в практику відповідного Закон України «Про екологічну мережу України» [1].

З-поміж інших характеристик потенціалу екомереж, як природних утворень, важливою є їх рекреаційна атрактивність. Території з різним ступенем рекреаційної атрактивності можуть стати DESTИНАЦІЯМИ з розвитку різних форм рекреації, які відповідають вимогам екорозвитку (сталому розвитку) і сприятливі для середовища. У цьому питанні важливою є співпраця з локальними органами влади, залучення місцевих мешканців до реалізації планів розвитку рекреації, створення центрів для обслуговування туристів.

В Україні активно відбувається впровадження екомереж на регіональному рівні –